

Олена Федорівна Волобуєва,

доктор психологічних наук, професор, начальник факультету іноземних мов та гуманітарних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

Той, хто не любить своєї країни, нічого не може любити.
Джордж Гордон Байрон

Не запитуй, що може зробити твоя Батьківщина для тебе, –
запитай, що ти можеш зробити для своєї Батьківщини.
Джон Кеннеді

Статтю присвячено дослідженню психологічних особливостей формування патріотизму і національної свідомості майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу. На засадах вивчення понять «патріотизм» і «національна свідомість» аналізуються особливості і шляхи покращення формування гармонійно-розвинутої особистості із урахуванням викликів і пріоритетів 21-го століття.

Ключові слова: психологічні особливості, патріотизм, національна свідомість, майбутній фахівець, формування.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Духовно-здорове суспільство із духовно-здоровими громадянами є мрією кожної окремої людини та суспільства загалом. На жаль, як це не прикро, необхідно констатувати, що в Україні після розпаду Радянського Союзу в 90-ті роки ХХ-го століття патріотичне виховання було проігноровано. Сьогодні більша частина населення забуває про справжні цінності та норми. Саме тому нагальною є необхідність формування здорової, духовно-багатої особистості громадянина України, особистості, яка є морально стійкою та гармонійно-розвинутою. Це, в свою чергу, дасть можливість духовно оздоровити сучасне суспільство, побудувати його на принципах загальнолюдської моралі: правди, любові, справедливості,

патріотизму та національної свідомості, доброти, етнічної толерантності, працелюбності, поважливого ставлення до старшого покоління, бережливості та інших добродієвостей.

Окрім того, необхідно констатувати, що сьогодні в Україні не удосконалено нормативно-правову базу патріотичного виховання молоді. Шкода, але й до цього часу не прийнято законопроект про патріотичне виховання молоді в Україні.

Сьогодення зумовлює новий підхід до організації, змісту і методів навчання та виховання майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу. Важливе значення має формування якісно нової особистості майбутнього фахівця із урахуванням тих невідкладних завдань, що їх розв'язує суверенна Україна відповідно до нових запитів та потреб суспільства. Нинішній етап суспільного розвитку в Україні характеризується непростими соціально-економічними та духовними процесами. Необхідно констатувати, що сьогодні поряд із здобутками у сфері розбудови нашої держави серед певної частини громадян України набули поширення байдужість, егоїзм, неповажне ставлення до держави і соціальних інститутів. З огляду на це дослідження проблеми формування сучасної гармонійно-розвинутої особистості майбутнього фахівця з належним рівнем патріотизму і національної свідомості є надзвичайно актуальним і перспективним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що проблема формування патріотизму і національної свідомості особистості не є новою. Ще в античні філософи звертали особливу увагу на проблематику виховання достойних гармонійно-розвинутих представників держави. Філософи і педагоги часів Відродження намагались знайти шляхи для створення кожній людині можливостей для всебічного і гармонійного розвитку, що є найвищою метою виховання.

Сучасні науковці також не стоять осторонь цієї проблематики. Так, наприклад, ціла низка українських дослідників присвятили свої дослідження

аспектам гармонійно-розвинутої особистості. Вже покійний український психолог М. Й. Боришевський досліджував проблематику духовності у процесі соціалізації особистості [3]. В. П. Москалець аналізує проблематику духовності в контексті української національної школи [12]. М. В. Савчин досліджує питання духовних вимірів людини та її життя [16], А. Афанасьєв вивчає національні військові традиції та ритуали у Збройних силах України як основи формування в особового складу патріотизму та активної громадської позиції [1], Ю. І. Бец – особливості формування національної свідомості майбутніх офіцерів-прикордонників [2]. К. Левківський і В. Ряшко – роль традицій у національно-патріотичному вихованні курсантсько-студентської молоді [6], Г. В. Коваль – особливості формування патріотизму як важливого чинника соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу [5], О. Литвин – проблеми формування національної свідомості як пріоритетне виховне завдання [7], А. Ю. Мальцев – особливості використання козацьких традицій у патріотичному вихованні майбутніх офіцерів-прикордонників [10], І. К. Матюша – психолого-педагогічні аспекти виховання духовності в контексті формування гармонійно-розвинутої особистості [13], В. І. Мірошніченко – систему патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників [11], Г. Ю. Топольницька – проблематику морально-етичної культури поведінки прикордонника як необхідну умову формування національної свідомості [18], Л. В. Чупрій – особливості діяльності державних і громадських інституцій щодо здійснення патріотичного виховання молоді [15], Ф. Шандор – питання національної ідеї як осердя національної свідомості [19] й основні етапи становлення національної свідомості Українців [20].

Зарубіжні дослідники також активно вивчають різні аспекти патріотичного виховання та формування гармонійно-розвинутої особистості. Так, наприклад білоруська дослідниця Т. В. Островська вивчає пріоритети національного виховання в сучасній педагогіці Білорусі. Вона підкреслює, що вивчення особливостей національного виховання є одним із пріоритетних напрямів у сучасній білоруській педагогіці. Дослідниця зазначає, що в

Республіці Білорусь національна політика корелює із пріоритетними напрямками державної молодіжної політики, одним з провідних напрямів якої визначено «виховання громадянина-патріота», активне включення молоді у всі сфери суспільного життя суспільства [14].

Представники американської наукової школи Samuel P. McCutchen, George L. Fersh, Nadine I. Clark вивчали проблематику патріотизму в контексті 1) індивідуальної вірності й націоналізму; 2) економічного патріотизму [21]. Kay Lawson досліджував особливості громадянина-патріота в ракурсі державного устрою [22].

Варто згадати також про наукові погляди французького дослідника Domonique Moïsi, який, досліджуючи питання геополітики емоції із урахуванням особливостей національних культур країн щодо страху, приниження та надії, що переформатовують сучасний світ, згадуючи про роль європейців в глобальних процесах, задає запитання «Who are we? Europeans have no clear answer... What about Ukraine? «Хто ми? У європейців немає чіткої відповіді... А що на рахунок України? (переклад наш – О. Ф. Волобуєва) [23, с. 104]. Це дослідження свідчить, що проблематика духовності й патріотичного виховання, сучасний стан українського суспільства, проблеми настроїв та духовного розвитку українців привертають увагу не тільки українців. Необхідно констатувати, що попри значну кількість науково-практичних розробок у сфері формування патріотизму і національної свідомості залишаються не достатньо дослідженими проблеми, що пов'язані із формування якісно нової особистості майбутнього фахівця – фахівця нової формації – патріота своєї Батьківщини із урахуванням викликів і пріоритетів III тисячоліття.

Сучасні виклики обумовлюють необхідність наукового розгляду особливостей формування патріотизму і національної свідомості в умовах вищого навчального закладу (із урахуванням соціалізації майбутніх фахівців – сучасної молоді). З огляду на це **метою статті** є дослідження особливостей

формування патріотизму і національної свідомості засобами навчання, виховання і розвитку в умовах сучасного вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні більша частина населення забуває про справжні цінності та норми. На жаль, молоде покоління є свідком подвійних стандартів та «морального звиродніння» – у соціумі типовим є ситуація, коли певна, навіть впливова особа або керівник серйозного рівня, який відповідає за долю, життя та майбутнє України, часто є, на жаль, носієм подвійних стандартів. Щодо цього А. Дмитрієв зазначає, що «не можна бути в одному патріотом України, а за рогом продавати її всім підряд і частинами. Насамперед потрібно бути розсудливою людиною й не відвертатися від одних проблем, створюючи інші. Треба йти вперед і просто бути справжнім громадянином» [4].

М. В. Савчин, вивчаючи духовний потенціал сучасної людини, звертає увагу на те, що у наш час сталося так, що віковий ліс вирубали, а на місці дерев-велетнів виростає чагарник. Дослідник пише про те, що сьогодні головні пізнавальні зусилля суспільства та окремої людини спрямовані на зовнішній світ, через що тільки незначна частина зусиль спрямована на самовдосконалення [16, с. 9].

Дослідник також слушно зауважує про те, що при дослідженні проблеми духовного досить конструктивним є психологічний підхід, який полягає у формуванні такої площини знання, в якій, поряд з описом, поясненням та відтворенням явищ, йдеться про створення нових елементів психологічної культури особистості та суспільства. Вчений вказує, що однією з таких складових є духовна культура сучасної людини. На думку вченого, для того, щоб зрозуміти статус духовного, необхідно бути добре обізнаним щодо характеристики духовної аскези у християнстві, де акцентується увага на онтології та феноменології серця та душі людини [16, с. 18].

Результати аналізу наукових джерел засвідчують, що в основі наукових доробок вітчизняних дослідників щодо розвитку особистості як основного

засобу успішного розвитку нації є уявлення про людську суть, становлення особистості в гармонії з колективом та навколишніми [3, 7, 11, 13].

Активність людини і форми її виявлення розвинулись історично й мають соціально **спрямований** характер. Тут варто наголосити на тому, що принциповим для вітчизняної психології є визнання того, що джерелом активності особистості є її органічні та духовні потреби [8, с. 53]. Учені (С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча та інші) вказують на те, що саме життєвий шлях людини упорядковується через сферу внутрішнього світу, через самосвідомість і через цінності та сенси [9, с. 260].

Зарубіжні вчені єдині в тому, що при підготовці фахівця необхідно враховувати культурні цінності націй і народностей, національну вірність (“national loyalty”) [21, 22].

Дослідники єдині в тому, що **спрямованість** визначає стиль життя людини, вона пронизує всю особистість, всі сфери життя і всю діяльність особистості [9, с. 260]. «Спрямованість особистості» психологи трактують як систему спонукань, що визначає вибірковість відносин та активність людини [9, 13, 16 та ін.].

Ми також підтримуємо думку вчених про те, що особистість є основним засобом успішного розвитку самої нації, а також те, що розвиток особистості та розвиток нації є двома сторонами поступу суспільства.

В дослідженні ми враховуємо психологічну структуру особистості, яка є надзвичайно складною і багатогранною, тому що пізнавальна, емоційно-вольова діяльність особистості, її потреби, ідеали та переконання, самосвідомість тощо і є складовими духовного життя особистості [8, с. 52].

Отже, спочатку розглянемо значення термінів: «патріотизм» і «свідомість (національна свідомість»).

Патріотизм (грец. πατριότης – співвітчизник, patrís – Батьківщина, Вітчизна) – це любов та відданість Батьківщині, прагнення своїми діями служити її інтересам. Слово прийшло з грецької πατρίς, що означає «земля батька, предка». Патріотизм передбачає гордість за матеріальні й духовні

досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання зберегти її характерні особливостей, її культурне надбання та захищати інтереси всього народу.

Історичне джерело патріотизму – це формування прив'язаності до віри в Бога в традиціях своїх предків, землі свого народження, рідної мови, народних традицій та культури.

Філософи та політологи визначають патріотизм як суспільний і моральний принцип, який характеризує ставлення людей до своєї країни та проявляється у певному способі дій і складному комплексі суспільних почуттів, що їх узагальнено можна назвати любов'ю до своєї Батьківщини. Це одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями та тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Патріотизм – це соціально-політичне явище, якому притаманні природні витоки, власна внутрішня структура, що в процесі суспільного розвитку мала різний соціальний, національний і класовий зміст.

Соціальні психологи визначають патріотизм як певне моральне ставлення й оцінку особистістю елементів Вітчизни. Патріотичне почуття має конкретно-історичний вияв, воно виникає внаслідок розвитку людського суспільства. Особистість набуває соціально-моральне у своїй основі патріотичне почуття не лише через біологічну спадковість, а неодмінно під впливом соціального середовища, виховання (соціалізації) у широкому значенні слова.

Крім того, заслуговує на увагу думка Г. В. Коваль про те, що патріотизм – це одне з найбільш глибоких людських почуттів. Це почуття – любов до Батьківщини, до свого народу, гордість за їхнє минуле й сьогодення, готовність до її захисту – є одним із найважливіших духовних надбань особистості. Воно характеризує вищий рівень розвитку особистості й проявляється в її активній самореалізації на благо Батьківщини. Саме тому формування патріотизму як чинника соціалізації молоді України на сучасному етапі розвитку України є фундаментом і опорою суспільного й державного устрою та запорукою ефективності функціонування всієї системи соціальних і державних інститутів [5].

Процес соціалізації – це широкий спектр виховних засобів впливу на особистість, що дозволяє забезпечувати цілеспрямоване управління всіма інститутами, діяльність яких пов'язане із засвоєнням індивідом соціального досвіду і соціальних зв'язків, взаємовідносин між людьми в суспільстві і в різних соціальних групах, до яких цей індивід належить.

Дослідник І. К. Матюша вважає, що провідна ідея системи соціалізації є фундаментом всієї системи соціалізації молоді: для кожної нації, для кожного народу є специфічний спосіб думки, своя власна система морально-етичних і естетичних рис і якостей, які випливають з історії, традицій, соціально-економічних, географічних і природних умов, в яких формувався кожний народ як нація. З історією та культурою кожного народу пов'язаний і спосіб думок та моральних відносин, прагнення до благородної мети – злагоди, єднання, дружби, взаєморозуміння, консолідації всіх духовних сил [13, с. 75]. Саме завдяки цим шляхам і засобам досягається краса й гармонія життєдіяльності людства у всьому світі.

Серед етапів соціалізації молоді І. К. Матюша (він називає їх сходинками соціалізації) виокремлює декілька.

1. Засвоєння і неухильне дотримання в діяльності та взаєминах виробленого людством правила – поваги до іншої людини, до її особистості та особливостей.

2. Сприяння загальнолюдським і національним цілям в макросередовищі на основі взаєморозуміння та згоди: підтримання дружніх зв'язків, надання взаємодопомоги за необхідності, вивчення та засвоєння поряд із національним соціалізаційним загальнолюдських соціальних цінностей, що є основою моральних відносин між людьми різних національностей.

3. Поєднання соціального досвіду та соціальних зв'язків представника української національної приналежності з соціальним досвідом усіх націй та країн світу для взаємопідтримки, взаємного духовного збагачення, з урахуванням як національних, так і загальнолюдських інтересів, особливостей

культури, віросповідання, а також встановлених законів в державі та норм моралі у суспільстві [13, с. 75-76].

Саме від формування духовно-здорової гармонійно-розвинутої особистості залежить виховання морально-стійких міжособистісних відносин членів навчальної групи ВНЗ, а від нього – духовне оздоровлення суспільства. Ось чому найважливішою соціальною рисою особистості, сформованою під впливом здорових колективів, до яких вона належить, а також суспільства, в середовищі якого вона перебуває, є патріотизм і висока національна свідомість, любов і відданість своїй Батьківщині [13, с. 78–79].

Формування патріотизму і національної свідомості передбачає засвоєння молоддю соціального досвіду свого народу, своєї етнічної спільності, стійких моральних норм поведінки, властивих як соціальним групам, до яких ця молодь належить, так і тому суспільству, в якому їй доведеться жити і працювати [13, с. 77].

У цьому контексті варто згадати про погляди американського вченого Kay Lawson щодо необхідності врахування тих культурних цінностей, що їх розділяє певна група людей в певній культурі. Дослідник зазначає, що в цьому контексті термін «культура» означає «ideas and customs shared by a given people in a given period of time» («ідеї і звичаї, що їх поділяє певний народ в певний період часу») (переклад наш – О. Ф. Волобуєва). Kay Lawson звертає увагу на те, що культурні цінності щодо етнічності, раси і релігії, а також цінності, що поділяють групи на основі певного класу, мови, статі, віку або місця проживання [22, с.150] відіграють значну роль і впливають на політичну соціалізацію та формування патріотизму.

Крім того, слід привернути увагу до результатів досліджень Samuel P. McCutchen, George L. Fersh, Nadine I. Clark (також представників американської наукової школи), які наголошують на тому, що національна вірність («national loyalty») або патріотизм ґрунтується на глибокому почутті належності [21, с. 494]. Учені зазначають, що патріот – це той, хто любить свою країну [21, с. 506].

Ми погоджуємося із дослідницею Г. В. Коваль щодо того, що засвоєння молоддю патріотичних цінностей і норм є тривалим процесом. Ці цінності та норми не закладені у генах, це не природна якість, а соціальна, і тому вона не успадковується, а формується цілеспрямовано, системно, із використанням певних принципів та методів діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу в їх роботі з молодим поколінням [5].

Окрім поняття патріотизму, далі важливо розмежувати поняття «свідомість» і «самосвідомість».

С. Д. Максименко, досліджуючи особливості формування спрямованості особистості, вказує на важливість в цьому процесі її самосвідомості. Самосвідомість він трактує як усвідомлення людиною себе самої у своєму ставленні до зовнішнього світу та інших людей [8, с. 56]. Далі С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча, досліджуючи внутрішній світ людини в контексті підструктур особистості, звертають нашу увагу на те, що із появою самосвідомості ми пов'язуємо появу справжньої особистості (за Л. С. Виготським) [9, с. 202]. Аналізуючи внутрішній світ як структуру особистості, дослідники довели, що є механізми його виникнення, він може виявлятися, виражатися. Учені підкреслюють, що саме вираження і є лінією розвитку особистості: коли формується внутрішнє, воно одразу змінюється [9, с. 205].

На думку О. Литвина, термін «свідомість» означає властивість людської особистості. Це усвідомлення людиною самої себе, навколишнього середовища, свого ставлення до нього. Що глибше й повніше пізнає людина навколишній світ і що більше вона керується набутими знаннями у своїй діяльності, то виразніше ця її діяльність ставатиме усвідомленою.

Самосвідомість – це усвідомлення людиною себе самої у своїх відносинах із зовнішнім світом та іншими людьми. Вона має багато різних форм, наприклад, це може бути самовідчуття, самоспостереження, самоаналіз, самооцінка, самокритика, які пов'язані здебільшого з пізнавальною діяльністю людини.

Інші форми вияву самосвідомості – самопочуття, самолюбство, самовиховання, самовпевненість, скромність, почуття відповідальності, власної гідності тощо – пов'язані переважно із емоційним аспектом психічної діяльності людини. І нарешті, такі вияви, як стриманість, самовладання, самоконтроль, ініціатива, самодисципліна тощо, пов'язані з вольовим аспектом психічної діяльності людини. Основні форми вияву самосвідомості особистості тісно пов'язані з усіма сторонами її життя й діяльності [7, с. 93].

Заслуговує на увагу структурно-функціональна модель формування національної свідомості майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення гуманітарних дисциплін [2, с. 118]. У зазначеній моделі формування національної свідомості курсантів чільне місце посідають принципи, що впливають із закономірностей навчально-виховного процесу. Це насамперед принципи наукової обґрунтованості виховних впливів; гуманізму і демократизму; цілеспрямованості; логічної послідовності подання навчального матеріалу та оптимізації навчально-виховного процесу; неперервного удосконалення змісту виховного процесу; індивідуального та диференційованого підходу [2, с. 119]. Але в моделі не враховано духовний компонент, хоча саме духовність (за М. Й. Боришевським) – це багатовимірна система, складовими якої є утворення у структурі свідомості та самосвідомості, в яких віддзеркалюються найбільш актуальні моральні релевантні потреби особистості, її інтереси, погляди, ставлення до інших людей, до себе самої, що стали суб'єктивно значущими регуляторами активності.

У теорії діяльності О. М. Леонтєва, на яку ми безпосередньо орієнтуємося, розкрито вплив особистісних характеристик та розвиток потреби. Поняття «діяльність» психологи трактують як активну взаємодію з навколишньою дійсністю. Щодо формування готовності до професійної діяльності прийнято вважати, що така готовність передбачає усвідомлення майбутніми фахівцями значення фахової підготовки, формування рис характеру і здібностей, адекватних вимогам такої діяльності. Серед складових професійної готовності можна виділити мотиваційний, орієнтаційний,

операційний, вольовий, оціночний та психофізіологічний компоненти. Зокрема психофізіологічний компонент – це комплекс якостей, що обумовлюються природними здібностями. Такими є, наприклад, міцна пам'ять, мовленнєва реактивність, контактність, підвищена психічна стійкість у стресових ситуаціях.

Важливо вказати також на роль активності особистості в діяльності при вивченні навчальних дисциплін. Йдеться про те, що у такому випадку курсанти починають займатися сферою знань, яка їх цікавить, вони тренують і розвивають свої здібності. І саме викладач може розвивати цей інтерес у кожній навчальній групі й таким чином сприяти гуманізації навчально-виховного процесу.

Для визначення шляхів ефективного формування патріотизму і національної свідомості майбутніх фахівців у контексті розвитку креативної особистості ми розробили і впровадили спеціальну програму, спрямовану на теоретичне осмислення психологічних особливостей формування сучасної гармонійно-розвинутої креативної особистості із належним рівнем сформованості патріотизму і національної свідомості. При цьому ми основну увагу звертали на розвиток індивідуальності майбутніх фахівців, відповідність її інтересів, схильностей і здібностей обраній професії. Усі зусилля науково-педагогічного складу ВНЗ сьогодні повинні бути спрямовані на розвиток здібностей кожного окремого індивіда, а цей розвиток, у свою чергу, безпосередньо пов'язаний з розвитком творчого ставлення до себе і, що є для нас особливо важливим, – розвитком професійної спрямованості.

Формування самостійної творчої особистості нерозривно пов'язане також із вихованням її професійної самосвідомості. Тільки тоді, коли суб'єкт навчання усвідомить себе у соціальній ролі фахівця, оцінить свої професійні можливості, переваги й недоліки власної професійної діяльності, буде можливим активний саморозвиток, свідоме формування професійної майстерності.

Теоретико-методологічною основою індивідуально-розвиваючої психології є гуманістичний підхід в освіті. З урахуванням цього, по-перше, необхідно створити певну систему психолого-педагогічних умов для виявлення

та розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців. По-друге, усім суб'єктам педагогічного процесу необхідно усвідомити й прийняти ієрархізовану систему цінностей при підготовці фахівця нового типу. При цьому слід звернути увагу на те, що, визнаючи головним розвиток особистості, не слід протиставляти його засвоєнню певного обсягу знань і формуванню необхідних умінь та навичок. По-третє, необхідно розробити і впровадити нові навчальні програми (це, по суті, є формувальним експериментом) та визначити основні напрямки особистісного (професійного) розвитку, а не тільки перелік конкретних знань, умінь та навичок.

Безперечно, уваги потребують і особливості формування психологічної компетентності викладачів, які б могли виявляти і розвивати здібності та задатки майбутніх військових спеціалістів як під час занять, так і під час самостійної підготовки. Крім того, необхідно забезпечити повноту й безперервність процесу розвитку особистості суб'єктів навчання, починаючи з моменту добору абітурієнтів і прийому до ВНЗ та закінчуючи працевлаштуванням. Мова йде про більш тісну взаємодію з відділенням професійного добору та психологічного забезпечення ВНЗ з метою проведення регулярної та оперативної діагностики і самодіагностики, що виконувала б роль зворотного зв'язку. Викладач, у свою чергу, при цьому матиме можливість слідкувати за динамікою розвитку особистісних якостей майбутніх фахівців, а головну увагу приділяти саморозвитку їх особистості, буде враховувати вікові, соціальні та гендерні особливості. У цьому випадку особистість суб'єкта навчання буде в пошуку тих видів діяльного ставлення до світу, при яких може якнайповніше виявлятися і розвиватися її унікальний потенціал.

Наприкінці вважаємо за необхідним нагадати про те, що відомий український поет В. Сосюра в 1942 році, коли Україна палала в огні Великої Вітчизняної війни, на хвилі великого духовного піднесення написав вірш «Любить Україну», в якому передав глибину патріотичних почуттів:

«Любить Україну, як сонце любить, як вітер, і трави, і води,

В годину щасливу і в радості мить, любить у годину негоди!...

Любить Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну...» [17, с. 36–37].

Отже, питання формування патріотизму і національної свідомості сьогодні як ніколи є надзвичайно «болючим»... Кожен викладач повинен нести персональну відповідальність за те, що сіє в серцях і душах майбутніх фахівців під час викладання кожної окремої дисципліни як гуманітарного, так і технічного спрямування. Викладач повинен дбати про духовність молодого покоління, тому що суспільство, в якому про неї забувають, приречене...

Висновки.

1. Актуальність проблематики щодо підвищення виховного потенціалу навчально-виховного процесу в умовах сучасної вищої школи обумовлена як позитивними, так і негативними тенденціями розвитку українського суспільства.

2. Питання національного виховання є одним із пріоритетних в системі вищої освіти України. Метою національного виховання є формування патріотизму і національної свідомості майбутніх фахівців – патріотів своєї Батьківщини. Національна політика в Україні повинна корелювати із пріоритетними напрямками державної молодіжної політики.

3. Соціалізація майбутнього фахівця відіграє надзвичайно важливу роль в процесі розвитку соціальної і моральної культури майбутніх фахівців на всіх етапах професіоналізації. Викладач повинен забезпечити єдність впливу як на окремого члена навчальної групи, так і на групу загалом.

4. На жаль, поза увагою науковців, які активно досліджують особливості душевного життя особистості, залишаються духовні феномени, які відіграють надзвичайно велику роль в формуванні патріотизму і національної свідомості молоді.

5. Концептуальне переосмислення проблематики формування патріотизму і національної свідомості сучасної гармонійно розвинутої особистості як майбутнього фахівця потребує якісного нового підходу до

розуміння сутності професійної діяльності викладача вищої школи із урахуванням викликів і пріоритетів сьогодення.

6. Завданням кожного викладача є виховання справжнього громадянина, патріота під час викладання кожної окремої навчальної дисципліни на засадах вивчення національної історії, всебічного вивчення і врахування особливостей способу життя, культурно-історичних традицій, звичаїв українського народу, його загальної природи і менталітету.

7. Використання психолого-педагогічних впливів викладача в системі «викладач-суб'єкт навчання», «викладач-навчальна група» має неабияке значення задля духовно-морального становлення майбутніх фахівців – гармонійно-розвинутої особистості, патріота своєї Батьківщини. Викладач несе персональну відповідальність за формування гармонійних відносин особистості майбутнього фахівця і соціуму.

Шляхи подальшого дослідження. На жаль, обсяг статті не дозволяє розкрити всі аспекти проблеми, але подальшого дослідження потребують питання щодо формування професійної самосвідомості сучасного викладача вищої школи із урахуванням гендерного аспекту.

Список використаної літератури

1. Афанасєв, А. Національні військові традиції та ритуали у Збройних Силах України – основа формування в особового складу патріотизму та активної громадської позиції / А. Афанасєв // Світогляд – «Народна армія», 6 квітня 2012 року. – С. 5–12.

2. Бец, Ю. І. Формування національної свідомості у майбутніх офіцерів-прикордонників в процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Юрій Іванович Бец. – Хмельницький, 2011. – 307 с.

3. Боришевський, М. Й. Духовність особистості у процесі соціалізації // Актуальні проблеми психології : Психологія навчання. Генетична психологія. Методична психологія / За ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – Київ-Ніжин, 2008. – Том 10. – Вип. 6. – С. 12–16.

4. Дмитрієв, А. Український патріотизм [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.uahttp://narodna.prawda.com.ua/politics/4896d5729a64a>
5. Коваль, Г. В. Формування патріотизму – важливий чинник соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / Ганна Володимирівна Коваль. – Миколаїв, 2007. – 208 с.
6. Лемківський, К. Роль традицій у національно-патріотичному вихованні курсантсько-студентської молоді / К. Левківський, В. Ряшко // Вища школа. – 2011. – № 11. – С. 15–28.
7. Литвин, О. Формування національної свідомості – пріоритетне виховне завдання / Олександр Литвин // Вища освіта в Україні. – 2005. – №3. – С. 92–97.
8. Максименко, С. Д. Загальна психологія: Навчальний посібник. – Видання друге, перероблене та доповнене. – Київ; «Центр навчальної літератури», 2004. – 272 с.
9. Максименко, С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.
10. Мальцев, А. Ю. Використання козацьких традицій у патріотичному вихованні майбутніх офіцерів-прикордонників / А. Ю Мальцев // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : педагогічні та психологічні науки / [гол. ред. В. В. Райко]. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2013. – № 3 (68). – С. 140–148.
11. Матюша, І. К. Особистість і колектив як цілісна гармонійна система (психолого-педагогічний аспект) : Навч. –метод. Посібник. - К. : ІЗМН, 1997. – 188 с.
12. Мірошніченко, В. І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія / В. І. Мірошніченко. – Хмельницький : Вид-во НАДПС України ім. Б. Хмельницького, 2012 – 376 с.
13. Москалець, В. П. Психологічне обґрунтування української національної школи. – Львів : Світ, 1994. – 120 с.
14. Островская, Т. В. Приоритеты национального воспитания в современной белорусской педагогике / Островская Т. В. // Воспитательные функции системы образования в контексте культурно-исторических и религиозных традиций. Режим

доступу: uchebnikfree.com/obrazovatelno-sovremennogo-metodologiya/duhovno-pravstvennoe-vospitanie-osnove.html

15. Чупрій, Л. В. Патріотичне виховання молоді в контексті забезпечення гуманітарної безпеки держави // Стратегічні пріоритети (Національний інститут стратегічних досліджень). – № 2 (19). – 2011. – С. 67–72.

16. Савчин, М. В. Духовний потенціал людини (навчальне видання): [монографія]. – Вид. 2-ге, пер., доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.

17. Сосюра, В. Поезії / В. Сосюра. – К. : Рад. Письменник, 1975. – С. 147–148.

18. Топольницька, Г. Ю. Морально-етична культура поведінки прикордонника як необхідна умова формування національної свідомості / Г. Ю. Топольницька // Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. [Серія : Психолого-педагогічні та філологічні науки], (Хмельницький, 15 листопада 2013 р.) / Нац. академія Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2013. – С. 555-557.

19. Шандор, Ф. Національна ідея як осердя національної свідомості / Ф. Шандор // Вища освіта України. – 2011. – № 3. – С. 21–26.

20. Шандор, Ф. Основні етапи становлення національної свідомості / Ф. Шандор // Вища освіта України. – 2011. – № 4. – С. 17–21.

21. Goals of Democracy. A Problems Approach // Samuel P. McCutchen, George L. Fersh., Nadine I. Clark. The Macmillan Company / New York. A Division of The Crowell-Collier Publishing Company, the USA. – 1962. – 664 p.

22. Lawson Kay. The Human Polity. A Comparative Introduction to Political Science. The Fourth Edition. Houghton Mifflin Company. Boston. New York, 1997. – 580 p.

23. Moïsi Dominique. The Geopolitics of Emotion: how cultures of fear, humiliation, and hope are reshaping the world / Dominique Moïsi. – First Edition. Doubleday, the USA, 2009. – 177 p.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2015

Волобуева О. Ф. Формирование патриотизма и национального сознания будущих специалистов: психологический ракурс

Статью посвящено исследованию психологических особенностей формирования патриотизма и национального сознания будущих специалистов в условиях высшего учебного заведения. На основе изучения понятий «патриотизм» и «национальное сознание» анализируются особенности и пути улучшения формирования гармонически-развитой личности с учетом вызовов и приоритетов 21-го столетия.

Ключевые слова: психологические особенности, патриотизм, национальное сознание, будущий специалист, формирование.

Volobueva O. F. Formation of Patriotism and National Consciousness of Future Specialists: Psychological View

The article deals with the investigation of the psychological peculiarities of patriotism and national consciousness formation of future specialists in the conditions of the higher educational establishments.

The problem of patriotism and national consciousness formation is of vital importance nowadays because in Ukraine after the collapse of the Union of the Soviet Socialist Republics in the nineties of the XX-th century the patriotic upbringing was ignored absolutely. That is why it is essential to form harmony-developed personality taking into accounts the challenges and priorities of the 21-st century according with the requirements and interests of the society.

The evidence testifies about the fact that the Ukrainian and foreign scientists investigate this problem actively. But the peculiarities of patriotism and national consciousness of future specialists in the conditions of the contemporary higher school have to be investigated in order to improve the patriotic upbringing of the future specialists. The harmony-developed personality is the main means of the successful development of the very nation. In the investigation the psychological personality structure have been taken into consideration.

On the grounds of studying the terms “patriotism” and “national consciousness” the peculiarities and ways of improving the formation harmony-developed personality taking into account the challenges and priorities of the 21-st century have been analyzed.

While developing the leading i.e. main ability of the future specialists to carry out the professional duties every teacher is to take into his/her consideration the aspects of harmonic and comprehensive development of the whole study group in general and the particular member of this group in particular. It is necessary to pay some attention to the creative individual abilities which are the essential parts of the professional competence of future specialists on the basis of socialization.

It goes without saying we have to remember about the psychological teachers' competence. Every teacher is to be capable of revealing and developing future specialists' abilities and ensuring the process of forming their patriotism and national consciousness.

Keywords: psychological peculiarities, patriotism, national consciousness, future specialist, formation.